
VAN EUTHANASIE VIA VOLTOOID LEVEN NAAR VRIJWILLIG LEVENSEINDE

LIBERAAL-FILOSOFISCH PERSPECTIEF

– Willem van Katwijk –

In Nederland is nog geen sprake van volledige zelfbeschikking en zelfs liberalen zijn verdeeld over het vrijwillige levenseinde. Willem van Katwijk geeft in dit artikel een liberaal-filosofisch perspectief op dit gevoelige onderwerp.

De maatschappelijke opinie over ons levenseinde is sedert de invoering van de Euthanasiewet (2002) heel wat opgeschoven. Er werden veel maatschappelijke initiatieven genomen. Waar staan wij nu, anno 2015? Ik belicht in dit overzicht de meest relevante aspecten. Ik heb niet de pretentie om één definitie van een ‘voltooid leven’ te kunnen geven. Dat kan elk individu, ieder voor zichzelf, het beste.

Omdat ik al een decennium in de weer ben om zelfbeschikking bij voltooid leven en vrijwillig levenseinde mogelijk te maken en ik daarbij regelmatig tegen heilige huisjes en machtsmisbruik ben aangelopen, valt het mij moeilijk om een volledig objectief verslag te maken.

Spinoza zei: ‘De menselijke handelingen niet bespotten, niet betreuren, niet veroordelen, doch begrijpen.’ En Krishnamurti: ‘Waarnemen zonder te oordelen, is de hoogste vorm van intelligentie’. Zover ben ik nog niet altijd. Ik stel ook vragen. Al zijn sommige misschien retorisch, het is toch vooral mijn bedoeling om u als lezer uit te nodigen om daar voor u zelf antwoorden op te vinden.

Zelfbeschikking

Hulp bij zelfdoding is nog steeds strafbaar in Nederland. Artikel 294, lid 2 van het Wetboek van Strafrecht, zegt: ‘Hij die opzettelijk een ander bij zelfdoding behulpzaam is of hem de middelen daartoe verschaft, wordt, indien de zelfdoding volgt, gestraft met een gevangenisstraf van ten hoogste drie jaren of geldboete van de vierde categorie’. Euthanasie en hulp bij zelfdoding door artsen is in Nederland slechts onder voorwaarden (zorgvuldigheidseisen) toegestaan. Alleen als er sprake is van *door artsen* bepaald ondraaglijk en uitzichtloos lijden.

Dat betekent dat er in Nederland nog geen sprake is van een volledige zelfbeschikking. Je mag

dan wel een heleboel dingen in de loop van je leven zelf bepalen. Maar wanneer, hoe en waar jij jouw levenseinde wenst, onlosmakelijk bij jouw leven horend? Neen, daar beslissen anderen over. Die gaan voor jou bepalen of jouw lijden ondraaglijk en uitzichtloos is. Bij ongeneeslijke en terminale ziektes zijn artsen steeds vaker bereid om euthanasie te plegen of hulp bij zelfdoding te verlenen. Maar als je zo’n ziekte niet hebt en het leven zelf je te zwaar is geworden, lichamelijk en/of geestelijk, als je enorm opziet tegen elke nieuwe dag, je geen enkele relatie meer hebt, je geen enkele zingeving meer hebt, je van niets meer geniet, geen kwaliteit van leven meer ervaart, dan heb je een probleem. Kunnen en mogen artsen wel oordelen bij dit niet-medisch ‘lijden aan het leven’? Steeds meer artsen vinden dat zij daar niet voor opgeleid zijn en dat daarover andere disciplines zouden moeten gaan.

Je kunt immers niemand, dus ook een arts niet, dwingen om mee te werken aan het doden van iemand. Als arts ben je nu eenmaal in eerste instantie opgeleid om mensen te genezen en om hun lijden te beëindigen of te verminderen. Hun gewetensproblemen zijn begrijpelijk.

Voor mensen die aan de eisen van de wet voldoen, maar van wie de arts geen euthanasie of hulp bij zelfdoding kan of wil geven, is in 2012 de Levensindekliniek opgericht. Deze heeft 40 ambulante teams, bestaande uit een arts en een verpleegkundige, die aanvragen beoordelen en zo mogelijk honoreren. Was de KNMG, de Nederlandse artsenorganisatie, aanvankelijk de grootste criticaster van de kliniek, nu wordt er positief samengewerkt bij artsenopleidingen, bijscholingen en onderzoek. Zij sluit ook steeds sneller aan op vragen vanuit de praktijk met richtlijnen en handreikingen. Zoals voor artsen een handreiking om met de patiënt het

gesprek aan te gaan over grenzen, wensen en verwachtingen rond het levenseinde. En het wijzen op de morele plicht van doorverwijzen door artsen die zelf geen euthanasie willen uitvoeren, enz. Ook hospices rijzen als paddenstoelen uit de grond.

De behoefte aan stervenshulpverleners bestaat al heel lang. De Einder, een stichting op humanistische grondslag, geeft sinds 1995 steun geeft aan mensen die serieus overwogen hun leven te beëindigen. Met een counselor wordt de weg bekeken en besproken die men wenst te gaan. Ook illegale wegen komen in aanmerking. Zoals via internet de in Nederland verboden medicijnen kopen. Toen ik ethicus Govert den Hartogh op een NVVE-symposium vroeg of hij dit ethisch verantwoord vond, antwoordde hij: 'soms moet je langs de grenzen van de wet gaan, zolang wetgeving in Nederland achterloopt'. Burgerlijke ongehoorzaamheid dus. Is dit ethisch? Met in het geheim en in eenzaamheid de zelfdoding uitvoeren. Is dat menswaardig? Oordeelt u zelf. De zaak Albert Heringa, hulp bij zelfdoding aan zijn 99-jarige moeder, is hiervoor een prachtig voorbeeld. Zijn vrijspraak in hoger beroep vinden velen terecht. Immers: hulp is geen misdaad. Justitie schuift al. Nu de Hoge Raad en de politiek nog!

Hier loopt een parallel met de totstandkoming van de Euthanasiewet. Daar waren eerst een aantal vrijspraken in verboden euthanasie zaken. Toen werd duidelijk dat de politiek achterliep bij de rechtspraak en bij de heersende meningen in de samenleving. De politiek werd wakker en toen kwam er de huidige Euthanasiewet. Hoop doet leven. Immers, hoe vaak zijn ethische grenzen wel niet verlegd in de loop van de geschiedenis.

Maar een erkende opleiding voor het beroep van stervenshulpverleners is er in Nederland nog niet. Ik noem die liever *verlaatkundigen*, die jou het leven uit helpen, in tegenstelling tot verloskundigen, die je het leven in helpen. Die tijd hebben voor gesprekken, ook met de naasten, en de huisarts positief adviseren om een letaal middel voor te schrijven, dat zij ophalen bij de apotheek, zelf gaan brengen op de gewenste stervenstijd en er bij zijn als dat genomen wordt, en daarvan verslag uitbrengen. En waar er ook alle ruimte is voor afscheid van de naasten. Dat wat nu in de praktijk het meest gemist wordt door betrokkene en de achterblijvers. Nederland zou er mentaal heel wat gezonder door worden.

Die opleiding zou als eerste aangepakt moeten worden. Dat neemt ook de angst weg van tegenstanders die bang zijn voor misbruik. Bij voorbeeld door kinderen die eerder zouden willen erven.

Het Burgerinitiatief Uit Vrije Wil, (UVW) van 2010-2013 met 116.871 steunbetuigingen voorziet hierin. Het heeft als doel: de legalisatie van stervenshulp aan ouderen die hun leven voltooid achten. Op hun uitdrukkelijk verzoek en onder voorwaarden van zorgvuldigheid en toetsbaarheid. Onze Grondwet garandeert iedere Nederlandse burger de vrijheid zijn leven naar eigen inzicht en voorkeur in te richten en daarover beslissingen te nemen. Deze vrijheid omvat ook de laatste levensfase en beslissingen over sterven en dood. Op niemand rust de plicht tot leven. Zelfbeschikking, een wezenlijk beginsel van onze beschaving en verankerd in onze cultuur, is het fundament van dit burgerinitiatief. UVW richt zich op de zelfbeschikking van ouderen, vanaf 70 jaar.^A Wel zouden lijdende kinderen al eerder zelf moeten kunnen beslissen – de Nederlandse Vereniging voor Kindergeneeskunde (NVK) heeft al een protocol voorbereid. De vrije mens, die zijn leven als voltooid beschouwt, komt de ruimte toe zelf te bepalen hoe en wanneer hij wil sterven. *Met hulp van stervenshulpverleners, niet-artsen*. De Tweede Kamer nam het initiatief UVW (nog) niet over en wilde meer onderzoek. Het is nu ondergebracht bij de Nederlandse Vereniging voor een Vrijwillig Levens-Einde (NVVE), opgericht in 1973, ruim 160.000 leden. Die is er voor iedereen die waardig wil sterven. Zij willen een optimale uitvoering van de Euthanasiewet, vooral voor groepen die in de praktijk geen hulp bij zelfdoding krijgen, zoals mensen met dementie, chronisch psychiatrische patiënten en ouderen die vinden dat hun leven voltooid is. Zij gaan uiteindelijk voor een volledige zelfbeschikking, de autonome route. Zij leveren een behandelverbod ten aanzien van reanimeren: de NR-(Niet-renderende) penning, laatste wilsverklaring, medisch behandelverbod, dementieverklaring, enz. Zij reiken jaarlijks de Van Eeden Trofee uit en maakten diverse films en een universitaire leerstoel mogelijk.

Mijns inziens is dit initiatief nog steeds een prima eerste stap als de Commissie van Wijzen, door de voorzitter Paul Schnabel hernoemd tot de Commissie Voltooid Leven (Cie VL), de laatste stap naar de autonome route nu nog te ver vindt. Deze Cie VL gaat de minister nog dit jaar adviseren over meer zinvolle invullingsmogelijkheden in de laatste levensfase. En over of, en zo ja hoe, de wetgeving kan worden gewijzigd met verruiming van niet-straftbare hulpverlening.

^A Als liberaal wil ik helemaal geen leeftijdsdiscriminatie. Uit strategische overwegingen, het vergroten van de haalbaarheid, gedoog ik die hier wel. Als de procedure met de grens van 70 jaar een tijd goed gaat, kan die leeftijd later eenvoudig worden bijgesteld.

In 2013 kwam Manifest 294 uit, een initiatief van de werkgroep Politiek NVVE, (met ondergetekende), met 29.392 steunbetuigingen. Met Manifest 294 vragen de NVVE en de ondertekenaars het kabinet en parlement om artikel 294, lid 2, uit het Wetboek van Strafrecht te schrappen. Dan:

- krijgen mensen met een stervenswens de mogelijkheid om steun en hulp in te roepen van naasten
- *kunnen stervenshulpverleners opgeleid worden, bevoegd om dodelijke middelen te verstrekken*
- kan de laatstewilpil ter beschikking worden gesteld
- conformeert Nederland zich met de meeste andere Europese landen waar hulp bij zelfdoding niet strafbaar is. Naar verwachting zullen vooral oude mensen een beroep op deze hulp doen, maar de regeling zal voor alle wilsbekwame volwassenen gelden, ongeacht de oorzaak van het lijden. Iedereen met een weloverwogen stervenswens moet zelf kunnen beslissen.

Zelf naar de apotheek gaan om eenmalig jouw laatstewilpil op te halen, de 'autonome route', dat kan dus nog niet. Terwijl nu een grote meerderheid van de bevolking vindt dat zelfbeschikking bij hun levenseinde mogelijk moet zijn. Iedereen die wilsbekwaam is kan immers zelf het beste bepalen wanneer zijn leven voltooid is. Daarvoor is in 2013 de Coöperatie Laatste Wil opgericht. De CLW is er voor mensen, die zonder tussenkomst van anderen hun leven op een waardige wijze willen beëindigen en heeft tot doel de vrije verkrijgbaarheid van laatstewil-middelen voor volwassenen. Zij is een voorstander van de autonome route die eigen regie wenst over zowel leven als sterven, zonder beoordeling van medici. Dit binnen de mogelijkheden van de wet.

Die zelfbeschikking zou ook moeten gelden voor mensen met psychische problemen. Te vaak worden uitbehandelde psychiatrische patiënten te lang aan het lijntje gehouden in de hoop op en de verwachting van een wellicht nieuwe wel slagende behandelingsmethode. En worden onbehandelbare patiënten met stervenswensen niet serieus genomen. Vaak ten faveure van de psychiater zelf om maar geen euthanasie te hoeven plegen. Zelfs na herhaalde, niet geslaagde zelfdodingspogingen.

Wanneer gaan wij die doodwensen eens serieus nemen? In Nederland slagen zo'n 1.835 van de 100.000 suicidepogingen per jaar, vijf per dag! Vaak gruwelijk, met blijvende impact op anderen: hulpverleners, naasten en toeschouwers. De hulplijn 113.nl is nog veel te onbekend. Stervenshulpverleners kunnen overigens ook een grote rol spelen bij

preventie van suicides. Zoals blijkt bij de vereniging 'Exit' in Zwitserland.

Psychiater Boudewijn Chabot en Stella Braam richtten in 2011 de stichting Waardig Levenseinde op. Zij stelt zich tot doel betrouwbare en toegankelijke informatie te verschaffen over een waardig levenseinde in eigen regie en in gesprek met naasten. *Uitweg* is hun nieuwe boek over alle eigen mogelijkheden. Zoals die met een heliumzak. Een heel gedoe. Ook voor lichamelijk nog actieven. Is dat nog menswaardig sterven? Moeten politici en filosofen zich schamen dat dit boek er moest komen?

Bij dementie speelt de euthanasiediscussie als die ziekte in een te ver gevorderd stadium is gekomen en de patiënt wilsonbekwaam is geworden en niet meer weet dat hij ooit een wilsverklaring heeft afgegeven. Veel artsen willen dan die tevreden wilsonbekwame patiënt niet doden, ondanks zijn uitgesproken en vastgelegde wens toen hij nog wilsbekwaam was, om dat wel te doen. Het probleem ligt hier dus bij een onvoldoende of te laat besef van de mate van dementie. Dat zou beter bekend en makkelijker bespreekbaar moeten worden gemaakt. Dat de fles van het leven niet helemaal leeg hoeft. En dan de moed hebben om hulp bij zelfdoding te vragen.

Als gelovigen zelfbeschikking ongepast vinden omdat zij vinden dat God of Allah hen het leven gegeven heeft en zij niet het recht hebben om het einde ervan in eigen hand te nemen, dan zijn zij daar vrij in en wordt dat door anders denkenden volledig gerespecteerd. Alleen gunnen zij die vrijheid aan andersdenkenden over zelfbeschikking niet. Dat is waar de schoen wringt.

Liefde

Om meteen maar met de deur in huis te vallen: liefde, daar gaat het om. Het belangrijkste aspect.

Met naastenliefde. Liefde ontvangen, zeker van 0-4 jaar, en leren jezelf lief te hebben, wordt door filosofen (en psychologen) gezien als de belangrijkste opstap voor een gezond leven. Dé voorwaarde voor onze volledige ontwikkeling als medemens. Om anderen, de maatschappij en het leven, lief te kunnen hebben.

Toen 47 jaar geleden mijn grootvader in het ziekenhuis het uitgilde van de pijn en schreeuwde dat hij dood wilde, ik hield zielsveel van hem, wilde ik de infusen uit zijn lijf trekken. Mijn moeder schrok en zei dat dit niet mocht en strafbaar was. Ik wilde toen dat ik zo sterk was als Samson, de kamermuren weg kon drukken, het plafond op hem zou storten en hij zo uit zijn lijden verlost zou zijn. Dood uit liefde.

De tijden zijn veranderd. Veel artsen passen nu euthanasie toe uit liefde voor hun patiënt. Nog niet alle. Wie heeft het recht om voor een ander te mogen bepalen om meer en langer te moeten lijden?

Christenen refereren vaak naar het lijden van Christus. Zij zeggen: 'Jezus heeft voor ons geleden. Hij heeft dat doorstaan en ons daarmee een goed voorbeeld gegeven. Dus aanvaard ik dat ik ook zal lijden'. Dat zij voor zichzelf dat pad kiezen, vrijheid blijheid. Maar leg dat niet dwingend op aan anders denkenden. Zoals ook het promoten van versterven, het vrijwillig stoppen met eten en drinken. Die laatste dagen zijn verschrikkelijk door de uitdroging. Wie wenst dat zijn geliefde toe? Wie wil en kan dat aanzien? Waarom wordt niet door iedereen de ander een milde, waardige en liefdevolle dood gegund?

Tolerantie

Tolerantie is de ander de vrijheid gunnen om anders te zijn, te gedragen, te voelen, te denken en te geloven.

Dat 'anders' accepteren en respecteren. Spinoza en John Locke stonden hiervoor. John Stuart Mill heeft in zijn *On Liberalism* duidelijk de grenzen van die vrijheid aangegeven: daar waar jij de ander in zijn vrijheid beperkt of schade aanbrengt. Als hulp bij zelfdoding niet meer strafbaar zou zijn en ik mijn leven voltooid vind, ik op mijn manier van alle mij dierbaren liefdevol afscheid heb genomen en ik mijn leven ga beëindigen met hulp van mijn dochter, dan breng ik toch niemand anders schade aan? Zijn hier ethische grenzen? Ik zie die niet.

In ons parlement hebben VVD en PvdA zich de afgelopen kabinetten laten gijzelen door christelijke partijen om de wetgeving niet te verruimen en daarmee Kamermeerderheden te verkrijgen. Wat zou de wereld er anders uitzien als gelovigen liefde en tolerantie eens in praktijk zouden brengen. Waarom is dat nog steeds een utopie? Wat zouden politici daar aan kunnen doen? Trainingen ethiek gaan volgen? Ik denk aan FMKJ, filosofen met kinderen en jongeren, tot verplicht schoolvlak te maken. Uit eigen ervaring zie ik dat kinderen leren luisteren en leren meningen van anderen te respecteren omdat zij ook willen dat anderen hun mening respecteren. Ik denk aan anti-pestlessen. Aan dialogen aanleren. Wellicht is dat belangrijker dan oefenen in discussie en debat. Aan dilemmatrainingen. Ook voor volwassenen. Daarbij leren tolerant en liefdevol naar jezelf te zijn als jij andere keuzes maakt. En dat jij dat ook weer naar anderen bent als die andere keuzes maken dan jij.

Democratie

Ondanks honderdduizenden wilsverklaringen en behandelverboden wordt het door politici niet regelen van zelfbeschikking, het niet afschaffen van strafbaarheid hulp bij zelfdoding door niet-artsen, door zelfbeschikkingswensers als een onmondigheids-verklaring ervaren. Is het niet willen luisteren naar de meerderheid van de bevolking en niet overeenkomstig handelen door politici, uit eigen- of partijbelang, ethisch verantwoord?

Wilsverklaringen, behandelverboden, volmachten, dementieverklaringen en NR-penningen zouden landelijk geregistreerd en inzichtelijk gemaakt moeten zijn voor hulpverleners, zoals nu al veilig gebeurt bij donorverklaringen. Dan pas kan zelfbeschikking realiteit worden. Opiniepeilingen gaven in 2011 al aan dat daarvoor in alle drie de Beneluxlanden bij 70% van de bevolking instemming was. Als ik nu in België een hartaanval krijg, is daar mijn Nederlandse NR-penning niet juridisch beschermd. Waarom werken politici in de Benelux niet samen? Gedrieën staan deze drie landen dan ook nog eens sterker in de Europese Unie.

In ons politiek bestel loopt de wetgeving via het parlement. Wetten hebben alleen zin als die breed gedragen worden door de samenleving. Zeker bij het thema 'voltooid leven' is het aan te bevelen dat democratisch genomen besluiten zo veel mogelijk aansluiting vinden bij alle bevolkingslagen. Zoals bepleit door Spinoza: 'Aangezien de redelijkheid, en de vrijheid die daarmee samenhangt, het hoogste goed is, moet de maatschappij die redelijkheid bij *de individuen* stimuleren. Daarom moet er vrijheid van denken zijn en vrijheid van meningsuiting, om zoveel mogelijk kansen te bieden om de juiste inzichten naar boven te laten komen'. Volgens Spinoza biedt democratie hiervoor de beste garantie. Jürgen Habermas, winnaar van de Erasmusprijs 2013, bepleit dit ook. Hij bekritiseert de bestuurlijke elites om hun korte termijn-denken en hun falen in het creëren een zo breed mogelijk democratisch draagvlak.

Landelijke beslissende referenda worden hier node gemist. Zolang wij die nog niet hebben, zou het aanbeveling verdienen om het advies van de Cie VL. breed in de samenleving ter discussie te brengen en meningen hierover te peilen. Wellicht kan de nieuwe VVD-partijstructuur daartoe bijdragen. Er is een maatschappelijke behoefte aan breder gedragen besluiten dan tot nu toe gebruikelijk. Per slot zijn parlementsleden *volksvertegenwoordigers*, ook al zitten zij daar zonder last- of ruggespraak.

Ik sluit graag af met: arts en filosoof Marli Huijer, de nieuwe Denkster des Vaderlands, 6 maart 2015: 'Moeten wij nu, met al onze levensverlengende technieken, nog streven naar een zogenaamd 'natuurlijk levenseinde'? Nee. Alle medische behandelingen, die hele levensverlenging is artificieel. Niet-natuurlijk. En dus moeten wij allemaal bewust denken over de vraag: wat is voor mij een goede manier van sterven? Bij ons is een dood, een enkele uitzondering daargelaten, per definitie een maakbare dood.'

Willem van Katwijk is 3 jaar geleden met zijn filosofische praktijk gestart. Hij is werkgroepslid Politiek NVVE en werkgroepslid Ethiek VVD Partijcommissie Volksgezondheid. Reacties op dit artikel aan willemvankatwijk@freeler.nl worden door de auteur op prijs gesteld.